

[Transcript] Genstart / Blodig mode

Det her manglede pile var hjem til 4 tegstarfaktøjer og et børnbørn, men på 8.30. i morgen begyndte strukturen til at skrække.

Pillere skrækte, størrelserne kræftede, og verden større.

Julia, kan du ikke fortælle, hvordan der ser ud på tøjfabrikken Ranepladser lige efter bygningen er kollapsede?

Jo, de billeder, som man ser, der ligner bygningen, for mig, at der er fallet en enorm kanonkul ned lige midten af bygningen faktisk.

Der er murrebrokker ud over det hele. Der er tusindvis af mennesker, der står foran fabrikken.

Der er stof over det hele. Det bliver brugt som rædningsræmedier, slynger, rutschebaner bliver lavet.

Stof som lige inden bygningen kollapsede skulle laves til tøj, bliver nu brugt som rædningsræmedier.

Tusinder ligger begravet i ruinene. Der er både levende og mange døde.

Kollapset på Ranepladser bliver kaldt tøj Industrins 9-11, og afslører, at kommerlige arbejdsforhold er den røde tråd, der binder vores billige tøj sammen.

De mange sygerske viste, at de satte livet på spillet, da de mødte op på Ranepladser den dag for ti år siden.

Men da de ropte op, var der ingen, der lyttede.

Vi ville ikke gå op i fabrikken, sagde de, men mennesker, at de ikke ville gå op i fabrikken.

Hvad er det egentlig for en industri, der producerer vores drabligt billige tøj?

Det spørger genstart om i dag. Jeg hedder Anna Ingrish.

Julie, du siger, at den slags tøj de fleste af os går i, er blodig mod. Hvorfor det?

Fordi den har kostet rigtig, rigtig mange menneskelev. Både historisk, og den fortsætter med at koste menneskelev.

Så sent som for et par år siden, var der en tøjfabrik i Pakistan, der gik i Brand.

Vi har endnu ikke løst ligningen for, hvordan vi sikrer, at tøjarbejder kunne gå på arbejde og følge sig sikre,

at de får en løn, de kan leve af, at de ikke bliver nedslittet, og at de generelt ikke bliver udnyttet.

Julie Bundgård er POD-studierne i bæredygtige produktion ved Syddansk Universitet,

og er forfatter til Lydbogen, du har blodet på tøj, Julie.

Min interesse ligger i det sociale aspekt i tøjindustrien, som er arbejdsforholdene på de tøjfabrikker, hvor arbejderne producerer vores tøj, typisk i Asien.

Gennem de sidste år har Julie Bundgård flere gange været i Bangladesh for at besøge de tøjfabrikker og syerske,

der producerer vores billige tøj.

Hvordan ser der ud på sådan en fabrik?

Jeg kan give et eksempel fra en fabrik, jeg har besøgt i Dhaka, i en bygning, som lige så godt kunne være lejligheder.

Fabrikken er typisk lyst op af nogle lange lysstofrør i loftet, som giver sådan en meget kold belysning, selvom at der er utrolig varmt.

Der er stof mere eller mindst over det hele.

Når jeg forlader en fabrik efter et besøg, runger det i mit hoved.

Og det får mig også altid til at tænke på at skulle sidde i det miljø en hel dag.

Hvordan er forholdene for de her syerske, der sidder og arbejder?

Jamen typisk møder de i indklokken 8.00 måned måske, og fortsætter arbejdet i måske 10 timer.

[Transcript] Genstart / Blodig mode

Rigtig ofte sidder de på træskammel ved træborger, der ikke er justerbar.
Og hvis man kender til de ergonomiske grundprinciper, kan man se, at de vil blive meget hurtigt nedslitte, at det arbejde de laver.
Den her fabrik er der sidder der måske 300 tørre arbejder, som kigger ind i ryggen på hinanden på lange rækker.
Og tager det her stykke ene større fra den ene side, syrmaskinen kører det igennem, ligger det på den anden side.
De laver de her repetitive bevægelse om og om igen hele dagen, kun afbrudt af en frukostpause på måske en time.
Der er mange af dem, der ikke kender til deres rettigheder.
Der er mange af dem, der ikke ved, at de kan kræve ekstra løn for overarbejde.
Der er rigtig mange af dem, der ikke får varsel.
I forhold til din inteskilde kan du ikke være sikret, at selvom du bruger 12 timer om dagen på en syrmaskine, at du kan leve af det arbejde, du laver, lyder meget sand fra hånd til mund.
De mennesker, du taler om her, de syrer jo at producere det tøj, som vi går i hver eneste dag.
Kan du ikke lige forklare, hvad forretningsmodellen er bag denne her slags tøj?
Jo, der er behov for rigtig mange arbejder for syr det tøj, vi går i.
En gennemsnitlig t-shirt kan sagtens komme igennem 30 mennesker på sådan en tøjfabrik.
Den arbejdskraft har man udlæst til udviklingslande, hvor at mindste løn er markant lavere end den er i vores del af verden.
Og det er så også den billige arbejdskraft, der muligt gør, at vi i sidste ende kan sælge tåget så billigt, som man kan.
Det foregår ved de internationale firmaer for et lokalt firma til at syge deres tøj.
Det er der også danske tøjmærker, der har gjort.
I Danmark kunne vi nevne bedste celler, i Sverige kunne vi nevne H&M, i Spanien kunne vi nevne Inditex, som ejer så rart.
Kan det også være Manga og VeoModa, altså nærmest alle de store mærker, man forestiller sig langt langt største delen af danskere at gå med?
Ja ja, det kan man godt, og VeoModa er også et brand under bedste celler.
I 80'erne og 90'erne bliver forretningsmodellen med billig arbejdskraft og billig tøj den gængse måde at producere tøj på.
I dag beskæftier industrien flere 100 millioner på verdensplan.
Og industrins indflydelse har været enorm.
Det er en industri, som vi forbruger og er så afhængige af, at vi i dag køber fire gange så meget tøj, som vi gjorde i midten af 90'erne.
Og samtidig bruger det cirka halv så længe, som vi gjorde dengang.
Er der også positivt sider ved den her forretningsmodell?
Ja, det er der.
Der hvor jeg startede mit arbejde med tøjindustrien var i Myanmar.
Og der havde man en ekstremt stor arbejdsfløshed.
Og særlig kvinder var slet ikke på arbejdsmarkedet.
Og der var tøjindustrien ret hurtigt.
En industri, som gav rigtig meget arbejde til særligt kvinder.

[Transcript] Genstart / Blodig mode

Og i Myanmar ved man, at rigtig mange af de kvinder, der blev ansat af tøjindustrien, og sender rigtig meget deres løn ud til deres familier på landet. Så de arbejdspladser, som industrien har skabt, har også skabt udvikling i nogle af de her lande. Hvornår bliver du selv Julie så den første gang rigtig opmærksom på skyggesiderne ved den her industri?

Det gør jeg mens jeg studerer.

Jeg kan faktisk ikke huske i 2013, der ranner plads og kollapsede.

Men dengang jeg studerede, der var det et eksempel, som rigtig ofte blev høvet frem, når man snakker om internationale udvikling og verdens rige store for verdens fattigste.

Undrer du dig egentlig over, at du ikke kan huske kollapsede af rannerpladser?

Jeg undrer mig i hvert fald over, at jeg kan huske, da Lady Diana døde, og jeg fra 91.

Og jeg undrer mig over, at jeg så tydeligt kan huske, hvad jeg lavede den 11. september 2001, når jeg slet ikke kan huske 24. april 2013.

Rarnapladsen var en 8. etagelsbygning, der husede adskillige tøjfabrikker i hovedstaden i Bangladesh, Dhaka.

Her bliver produceret tonsvis af billig tøj, blandt andet fra velkendte mærker som mango, benetton og danske texman.

4 madte texman her i Oldborn, fik ladet skole dig på rubrikken i Dhaka.

Men den 24. april for 10 år siden kolliderer bygningen i en katastrofe, der bliver kaldt tøjindustriens 9.11.

Julie, du har jo interviewet en af syreskerne her, der arbejder på Rarnapladsen.

Kan du ikke lige fortælle lidt om hende der med hun?

Shuvita har tre børn, og hun bor i Dhaka, kun et par hundre meter fra, hvor Rarnapladsen plejer at stå.

Og overlevede kollapsede i 2013.

Shuvita og hendes kollega bliver allerede bekymret dagen før Rarnapladsen kolliderer.

Hvad er det, de bliver bekymret over?

Det der sker, er, at det er det, der sker.

Det der sker, er, at tøjarbejderne bliver opmærksom på nogle enorme revner, der løber op igennem bygningsvægge og søjler, og at bygningen begynder at ryste.

Shuvita fortæller selv, hvordan at hende og hendes kollega rejser sig fra deres sygestationer, hvilket er meget unormalt,

simpelthen fordi de er bange for at være der. De er bange for, at bygningen den vil bregge sammen.

Så Shuvita arbejder på fjerdesal, og hun løber mod trappen sammen med hendes kollegaer, og de når kun til udgang af fabrikken, før de bliver stoppet af hendes chef og flere andre fra ledelsen,

som prøver at beordre dem tilbage på fabrikken, og de forklarer, at de er bange, og at de frygter for deres liv.

Og de tyrer så til hårdermidler, de her chef og personer fra ledelsen.

Hvad betyder de tyrer til hårdermidler?

Det betyder, at Shuvita og hendes kollegaer, de bliver tæsket med keppe ved indgang til fabrikken, og for at vide, at det vil blive værst for dem selv, hvis de går.

Og for at vide, at de vil miste den løn, de har tjent den her måned, hvis ikke de går tilbage og fortsætter deres arbejde.

[Transcript] Genstart / Blodig mode

Ved man, hvorfor cheferne vælger at tæske Shuvita og hendes kollegaer, fordi de forsøger at flygte fra en bygning, der åbenlyst er i fartruende dårligstand?

For mig at se, at det åbenlyst, at ejerne på den her fabrik er så presset på de ordre, de har, som kun lige præcis kan få det til at løge rundt for dem.

At de ikke har råd til, at Shuvita og hendes kollegaer evakuerer sig selv fra fabrikken.

De vil simpelthen miste for mange ordre på det.

Vender Shuvita så tilbage til sin symmerskine, efter hun har fået de her tiske?

Ja, det gør hun.

Hun går tilbage og sætter sig bag sin symmerskine, sammen med hendes kollegaer, og syrer, at hun ikke har tiske,

Selvom det er ti år siden, så har hun ekstremt mærket, at det er i dag.

Hun forklager, at det, som man ikke tjener i dag, det omsættes til sult i morgen.

Og Shuvita har på det her tidspunkt en søn på kunstnere.

Og så har hun sætter sig bag sin symmerskine, sammen med hendes kollegaer, og syrer videre.

Selvom det er ti år siden, så har hun ekstremt mærket, at det er i dag.

Og Shuvita har på det her tidspunkt en søn på kun fem måneder, som selvfølgelig fylder rigtig meget i hendes hoved,

da hun står med den her beslutning.

Og jeg tror, at de fleste forældre ville vide, at hvis hun følte, at hun var i stand til at fjerne sig selv fra en farlig situation, så havde hun gjort det.

Hvad havde hun rejelt noget valg? Altså var det en mulighed for de her syrerske at sige op i den her situation,

og tage et andet arbejde?

Måske, måske er det en mulighed, men det ville jo helt sikkert skabe en eller anden form for hull i hendes økonomi.

Og det har jo i sidste ende også gjort, at hun ikke har følt sig i stand til at fjerne sig selv.

Hvor typisk er den her historie, altså Jovita's historie, for de mange tusinder, millioner af syrersker i det her lande?

Man kan jo i hvert fald sige, at dagen før renner pladser kollapsede.

Var der strekker ud for en fabrikken?

Det var i medierne i Bangladesh.

Fabriksejeren blev intervjuet til de lokale medier og sagde, at nu har vi haft en til at kigge på det alt er fint.

Og dagen efter stempler 5.000 mennesker ind, velvidende om, at der løber revner op igennem bygningen og at den ryster.

Så jeg vil ansage, at det er en ret almindelig følelse for tøjarbejderne i hvert fald i 2013.

Dagen efter vinder Jovita og mange af hendes kolleger med tungeskridt tilbage til renepladser.

Selvom de udmærket ved, at de sætter deres liv på spil.

Og hun beskriver, at der var sådan en unaturlig stille atmosfære på fabrikken.

Folk er kede af det, og folk er meget stille og bange.

Og de går i gang med at syge, og kort efter de mødt ind bliver fabrikken ramt af et strømsvigt.

Og strømsvigt er meget mindeligt i Bangladesh.

Og derfor er bygningen også forsynet med store nødgeneratorer på de fire øverste etager.

[Transcript] Genstart / Blodig mode

Så de her nødgeneratorer går i gang, og man anslår, at det har været droben. Så kort efter det her strømsvigt, der forklarer Jovita, at hun hører et enormt brav. Som må have været et knæk i bygningskonstruktionen, så de løber alt, hvad de kan, mod udgang. Men for de fleste når de er ikke særlig langt før de bliver begravet i murebrokker. Hvorfor styrter bygningen sammen? Fordi den er bygget i materialer, der slet ikke har været tiltænkt en tøjfabrik. Og så styrter den sammen, fordi der ikke har været gode nok kontroller af fabrikssikkerheden. Rand af Places Muresten begraver tusinder af tekstilarbejder. En af dem er Jovita. Hvad sker der med Jovita, da bygningen styrter sammen? Jovita, hun løber og bliver stoppet, fordi hun bliver ramt af en søglet, og vælter nedover hende, som fastrammer hende i hovedet, og bagefter begraver hende, så hun ikke kan bevæge sig. Hun ligger begravet i omkring 5 timer, og da hun ligger der, ser hun jo mennesker, som allerede omkommet, og mennesker, der løber for livet. Hun ligger under den her søglet i omkring 5 timer, før at hun genvinder nok kræfter til at forlysrrede sig selv. Og så springer hun ud, at vindue eller at hulle i væggen, og lander ovenpå en stang, som borer sig op i hendes ben. Jovita, hun bliver fundet af tre civile, som får hjulpet hende væk, som sørger for, at hun kommer hjem igen. Jovita overlever, men hvor mange dør? Man ved, at minimum 1134 mennesker har mistet livet i kollapse. Mindst 2500 mennesker blev såre, men der er også rigtig mange uidentificerede. Vi ved faktisk ikke, hvad det endelige dødstal er for renerpladser at kollapse. For denne her katastrofe er nogen rettslige konsekvenser, altså bliver ledelsen cheferne straffet. Bygningen var eget af Sohal Rana. Lige da fabrikken kollapse, sidder han i kælderitasien på bygningen, hvor hans kontor lov. Og han bliver set flygtet ud i en bil. Og så er han på flugt de næste år. Før han bliver fundet ved grænsen til Indien og flodet tilbage til Dhaka. Han får en mild om på et par år i fængsel for korrupsion. Den dødelige katastrofe bliver for mange en øjenåbner for tøjindustriens skykkesider. Men i dagene efter kollapse forholder store dele af industrien sammen. Hvordan reagerer tøjindustrien på kollapse dengang? Når man går tilbage og læser, er det meget tydeligt, at man ikke helt ved, hvilket ben man skal stå på i industrien. Og de er ude hurtigt med en udtalelse om, at de har produceret på den her fabrik i syv år. Og aldrig har visst, at der skulle være noget i vejen med den her fabrik. Og at deres indkøber eller sammenhjelper, der er i vejen med denne fabrik, så er det meget tydeligt, at man ikke helt ved, hvilket ben man skal stå på i industrien. De har produceret på den her fabrik i syv år og aldrig har visst, at der skulle være noget i vejen med den her fabrik.

[Transcript] Genstart / Blodig mode

Og at deres indkøber ellers har vurderet, at fabriken var sikker.

Men i og med er dødstallet stiger og stiger, og man får en større større visse om omfanget af, hvad der er sket.

Så begynder industrien også sådan kollektivt at snakke sammen om, hvad deres ansvar egentlig er. Er der en poængte i, at de her virksomheder måske ikke har hovedansvaret?

Altså de kan jo også være blevet lovet for eller ført bag lyset eller har fået set nogle kontrollereporter, hvor alt er i fineste orden.

Kan de på en eller anden måde stilles til medansvar for det her?

Altså jeg er sikker på, at hvis nogle virksomheder visste, at det her ville ske, så ville de have gjort alt, hvad de kunne for at undgå det.

Og den poængte, der er i, at dekker deres ansvar hænger rigtig meget sammen med, hvordan forretningsmodellen er skruet sammen.

Fordi man ydelig citerer netop ansvaret for fabrikssikkerheden, det gjorde man i hvert fald i 2013. Og det, man så hefter sig ved, er de her kontroller, der bliver lavet, som vi ved meget sjældentfører til store forbedringer af forhold på tøjfabrikker.

Det er jo nu jule 10 år siden, at renapladsen kollapsede.

Hvad er der sket siden da? Altså hvad har tøjindustrien gjort for at sikre, at sådan noget her aldrig sker igen?

Der er sket rigtig meget siden renapladsen kollapsede.

En af de første forbedringer, kollapsede medførte, var etablering af det, vi i dag refererer til som akkorten, som er en juridisk binderevntal.

Der skal forpligte alle fabrikker i Bangladesh til at gå igennem sikkerhedstjek, simpelthen for at kontrollere fabrikssikkerheden på tøjfabrikker.

Men selvom blandt andet fabrikssikkerheden er blevet bedre siden renapladsen, betyder det langt fra, at der ikke er problemer i tøjindustrien i dag.

Der bliver produceret alt for meget tøj.

Og tøjindustriens forretningsmodel er stadig den samme.

Selve hovedproblemet i tøjindustrien er jo, at den er bygget op omkring en forretningsmodel, som er afhængig af billig arbejdskraft.

Hvad betyder det egentlig?

Mindste løn i de her lande ligger langt under det, der er estimeret til at være levlønne.

Så hvis du arbejder for en mindste løn, er du stadig ikke i stand til at leve den løn du får.

Så selvom de får, hvad kan man sige, løn som loven forskriver, så kan den løn stadig være på helt lovlig vis.

Langt under, hvad der er muligt at få med tøj boligfor.

Syreske, som Sjovita du har talet med, der producerer det her tøj til en meget lav løn, de gør det også fordi, at alternativet kunne være så meget værre.

Altså, er det ikke bedre med de her tøjfabrikker?

Selvom arbejdsforhållende, og løn måske ikke lever op til nogle standarder, som vi kender fra visten.

Det kan man sige, men for mig at se, er det også en ævelig premis, fordi hvis du siger, at tøjindustrien dog alligevel skaber et arbejde, som er bedre end ikke at have noget at arbejde, så vil det acceptable niveau starte ved indtid arbejde.

Og jeg mener ikke, at det handler om, om du har indtid eller har noget, men at det du har er verdigt, og at det du har er entendigt,

[Transcript] Genstart / Blodig mode

særligt når det er også i den rige del af verden, som skal ind med at gå med tøjet.

Køber du selv tøj fra HRM og andre billige tøjmærker?

Sjældent, men ja, det sker.

Og i mine overvejelser for, hvad for en typ for brug er jeg selv skal være, har jeg været igennem alle stager.

Jeg har haft flere år, hvor jeg kun har købt gennem brug, hvor jeg har ikke købt noget tøj overhovedet, hvor jeg har skulle låne mig til tøj.

Det er jo en ekstrem, og jeg tror bare ikke på, at det er holdbar for særligt mange danskere.

Noget man jo ved om store virksomheder og kapitalisme, det er, at de forandrer sig alt efter ve markedet efterspørg.

Hvis sådan en som dig, som har set alt den her grov, stadig køber tøj fra de her mærker i nye og næ.

Viser det så ikke, at efterspørgsen på en eller anden måde altid vil være der?

Jeg tror efterspørgsen på billige tøj er kommet for at blive, men jeg tror, at det store problem ligger i, at vi har bygget en tøjindustri op,

som kan skabe det her billige tøj på baggrund af millioner af mennesker, der ikke kan leve af deres løn,

og at der er helt klart af steder, som kan justeres som den andenlig pris i butikkerne.

Man kunne også kigge på profitmarkenden for nogle af de her store tøjvirksomheder.

Jeg tror på, at det kan lade sig gøre, og gøre det her anderledes.

Hvordan havde Shuvita det, da du snakket med hende her, små, ti år efter kollapsedet på Oranderplads?

Shuvita er stadig meget mærket af, hvad der skete, og hun har både sådan mentale trauma, der gør hende ud af stand til at arbejde i dag.

Hun er meget bange, beskriver hun.

Hun forsøgte at tage et job som tøjarbejder en kort periode efter renerplads og kollapsedet, men simpelthen giv op og ud over det, så leder hun af fysisk emin.

Rade den søgle, hun har fået i hovedet, hun leder af hukommelsestab,

hun leder af ekstremt hovedpjen og har stadig arbejdet sin krop efter den her søgle, der gik igennem hans ben.

Så hun betaler stadigvæk den dag i dag prisen for de billige tøj, som du og jeg og rigtig mange danskere går i?

Det kommer hun nok til at blive ved med at gøre.

Julia, tusind tak fordi du besøgte af.

Tak fordi jeg måtte komme.

Her slutter dagens udsendelse, som er satammen af Mathias Bakks søndergård, lignende Fabricius og Søren Elbeck.

Jeg hedder Anna Ingris.